

รูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม บ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย สำหรับการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

Cultural Conservation Patterns Ban Nong Bua, Phu Luang District, Loei Province
for Sustainable Tourism Management: Folk Arts and Crafts

ไทยโรจน์ พวงมณี¹ ศุภสิษฐ์ เจริญสุข²

Thairoj Phoungmanee¹ Kotchasi Charoensuk²

Corresponding Author's Email: thai-roj@hotmail.com¹, mtcomputer9@hotmail.com²

(Received: June 22, 2020; Revised: July 21, 2021; Accepted: June 1, 2022)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพพื้นที่และสภาพวัฒนธรรมบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และ 2) ศึกษาแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย เก็บรวบรวมข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ตัวแทนของชุมชน กลุ่มการจัดการท่องเที่ยว และนักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 20 คน ใช้การศึกษาเอกสาร การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า

1. บ้านหนองบัวเป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย โดยในพื้นที่มีแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่า ภูเขา แม่น้ำ จึงมีตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับพญางูชกับนางผมหอมของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง และมีการจัดงานเพื่อการสักการบูชาเป็นประจำทุกปี โดยวัฒนธรรมของชุมชนที่คงอยู่และถือปฏิบัติจะเกี่ยวเนื่องกับประเพณี 12 เดือน ส่วนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปหัตถกรรมที่ขาดการสืบสานและต้องมีการอนุรักษ์ไว้ประกอบด้วย ซอกะบัง รุงจากไม้ไผ่ เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า เครื่องประดับจากหินสีและดินเผา

2. รูปแบบในการอนุรักษ์วัฒนธรรม มี 8 รูปแบบ ดังนี้ 1) รูปแบบของการจัดตั้งกลุ่มการผลิตและการอนุรักษ์ 2) รูปแบบของการจัดหลักสูตรการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน 3) รูปแบบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติให้กับชุมชน 4) รูปแบบการอบรมสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจ 5) รูปแบบสื่อเสียงตามสายของชุมชน 6) รูปแบบการทำเอกสารสิ่งพิมพ์และสื่อสารสนเทศออนไลน์ 7) รูปแบบกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ และ 8) รูปแบบแหล่งเรียนรู้

คำสำคัญ: รูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

Abstract

This academic article aimed to: 1) study the state of the area and culture of Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei province; and 2) study the model of cultural conservation of Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei Province. The data was collected 20 informants who were local wisdom scholars, community leaders, tourism management groups, and local academics using focus group conversation, interview and documentary review. Content analysis was implemented for data analysis. The results of the study were as follows.

1. Ban Nong Bua is a village in Phu Luang District, Loei Province. There are prehistoric archeological sites. The surrounding environment is plentiful; there are forests, mountains and rivers. There is also the legend and belief related to Phaya Chang and Nang Pom Hom (King Elephant and the Fragrant-hair Lady) of the people residing in the community and neighboring areas. The worshipping events are annually held. The cultures remained existent and held in the community are related to the 12-month rituals regarding to the beliefs of the community and Buddhism. In

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

¹ Lecturer, Visual arts Program Department of Humanities, Faculty of Humanities and Social Science, Loei Rajabhat University

² Lecturer, Music Program Department of Humanities, Faculty of Humanities and Social Science, Loei Rajabhat University

addition, the cultures related to handicrafts needed to be inherited and conserved were Saw Ka Bang, Bamboo Tung, crafts, pottery, and colored stones and terracotta accessories.

2. There are 8 models of cultural conservations: 1) the model of production and conservation group establishment; 2) the model of school curriculum management system; 3) the model of workshop training for community; 4) the model of training to promote understanding; 5) the model of community radio station; 6) the model of creating document in form of printings and online media; 7) the model of the Youth Group; and 8) the model source of learning conservation.

Keywords: cultural preservation, sustainable tourism management, folk arts and crafts

ความนำ

การท่องเที่ยวนับว่ามีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ทั่วโลก สำหรับประเทศไทยนั้นเกิดกระแสการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เน้นให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการบริหารจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง และเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยการจัดกิจกรรมที่แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวจะสามารถสร้างรายได้ผ่านกิจกรรมการนำเสนออนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวจึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งพลอยภักธา ตระกูลทองเจริญ (2557) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนับว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยว เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของบุคคลต้องด้วยความสมัครใจ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นการค้นหาค้นหาปัญหา ขั้นร่วมวางแผน ขั้นการตัดสินใจ ขั้นการปฏิบัติงาน และขั้นการประเมินผล โดยการเข้าร่วมทุกขั้นจะช่วยสร้างความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของและรู้สึกผูกพันด้วย

สำหรับกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นนับว่ามีความสำคัญต่อการทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพขึ้น ส่วนปัจจัยสำคัญที่กลุ่มการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องคำนึงถึงมีดังนี้ 1) ศักยภาพของคนในพื้นที่ที่ต้องการจะสืบทอด อนุรักษ์และต่อยอดศิลปะและวัฒนธรรม 2) การมีงบประมาณ เพื่อการจัดกิจกรรมและการบริหารจัดการ 3) การมีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดี 4) การมีเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ช่วยสนับสนุนการดำเนินการ รวมถึงองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลหลากหลาย เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางของกระบวนการ

การจัดการและการพัฒนาศักยภาพคนในพื้นที่การท่องเที่ยว (อารีรัตน์ พุฒิรุ่งโรจน์, 2557) ส่วนปัจจัยที่กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องให้ความสำคัญคือการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การรื้อฟื้นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่กำลังจะหายไป หรือเคยมีมาแต่ดั้งเดิมที่ไม่ได้มีการทำในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ก็ได้มีการบัญญัติรับรองให้บุคคล ชุมชน ท้องถิ่นและรัฐ มีสิทธิและหน้าที่ในการคุ้มครองและบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมถึงมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดี มีการสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป (ปรีดา พูลสิน, 2555) โดยระบบและกลไกการส่งเสริมและสนับสนุนที่ชัดเจนนั้นจะทำให้ชุมชนที่มีรากเหง้าทางศิลปวัฒนธรรมเฉพาะได้พัฒนาและดำเนินการจัดการเป็นพื้นที่การท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมการปรึกษาหารือกันของคนในชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์และการฟื้นฟูวัฒนธรรมให้กลับมามีชีวิตในพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง

บ้านหนองบัว เป็นหมู่บ้านหนึ่งของจังหวัดเลยที่มีการใช้ศักยภาพทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งมีจุดขายสำคัญคือวิถีการเกษตรกรรมชุมชน ที่เชื่อมโยงเข้าสู่ความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่บ้านหนองบัว โดยมีภูหออันเป็นภูเขาสูงหน้าตัดเข้ามาเป็นสัญลักษณ์ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาเรียนรู้ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อของท้องถิ่นและวิถีการดำเนินชีวิตผ่านกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรการปลูกข้าว 24 สายพันธุ์

ในแปลงนาเดียวกัน การปั้นเตาหุงต้ม การแปรรูปกล้วยของ กลุ่ม Banana Family การทำขนมมากเบ็งบ้านยายช่วย เพื่อนำมาส่งการบูชาศาลพญาช้างและนางผมหอม กิจกรรมการดำนาที่บ้านยายทอง การเรียนรู้วิถีการเกษตรที่บ้านสวนพืชไทย การเรียนรู้วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมบ้านโบราณ การเรียนรู้ วัฒนธรรมการจักสานและการทอของกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านที่มีการนำเสนอให้เห็นถึงวิถีการปลูกผ้าย การแปรรูปเป็นเส้นใย และการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ผ่านกระบวนการทอ นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่การเรียนรู้แหล่งโบราณคดีเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนที่อยู่ในโรงเรียนบ้านหนองบัวด้วย จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านหนองบัวได้มีความพยายามที่จะใช้ธรรมชาติ วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ร่วมกับการเรียนรู้เชิงวิถีเกษตรกรรม

สำหรับจุดเด่นของชุมชนบ้านหนองบัวคือ การมีวัดโนนสว่างที่เป็นศูนย์รวมจิตใจคนในชุมชนและคนนอกอำเภอ โดยวัดยังมีบทบาททางความเชื่อความศรัทธาจึงทำให้บ้านหนองบัวเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมด้วย ส่วนภายในวัดนั้นจะมีการแบ่งพื้นที่เป็นส่วนของกิจกรรมทางพุทธศาสนา และส่วนพื้นที่กิจกรรมความเชื่อท้องถิ่นด้วยการตั้งศาลเจ้าพ่อพญาช้างและนางผมหอมขึ้น โดยมีการจำลองรูปปั้นพญาช้างขนาดใหญ่สำหรับการสักการบูชา และยังเป็นพื้นที่จัดงานประเพณีพญาช้างและนางผมหอมที่เป็นงานบุญประจำปีของอำเภอ ในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี มีหน่วยงานภาครัฐร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลและภาคเอกชนร่วมกันจัดขึ้นมา มีกิจกรรมสำคัญคือการบวงสรวงพญาช้างนางผมหอมที่ชุมชนเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ และการนำเสนอกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม เช่น การแห่ผ้าเผือก การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม เช่น เครื่องจักสานและผ้าทอพื้นบ้าน จึงกล่าวได้ว่าชุมชนบ้านหนองบัวนั้นมีศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าที่สามารถพัฒนาหรือส่งเสริมให้เป็นพื้นที่ทางมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้มีการดำรงอยู่และมีการสืบทอดต่อไปอย่างยาวนาน ซึ่งพลอยภักตรา ตระกูลทองเจริญ (2557) กล่าวว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าที่อยู่ในพื้นที่อาจหมายถึงวัตถุหรือสิ่งที่จับต้องได้ รวมทั้งสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งที่จับต้องไม่ได้ โดยสิ่งเหล่านั้นสื่อให้เห็นรากเหง้าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแก่การเก็บรักษาและสืบทอดต่อไป

โดยกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวก็นำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเกษตรกรรม

นอกจากนี้ชุมชนบ้านหนองบัวยังมีวัฒนธรรมด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญและโดดเด่น โดยบางส่วนของศิลปหัตถกรรมยังไม่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมากำลังจะหายไป และบางส่วนก็มีการเตรียมการรื้อฟื้นเพื่อการขายวัฒนธรรมผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นความต้องการของชุมชนที่จะให้มีการรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมและอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในท้องถิ่นให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนมีการดำเนินการไปตามความเข้าใจของตนเองโดยขาดความรู้และหลักการ ทั้งนี้ชุมชนบ้านหนองบัวเชื่อว่าถ้ามีการดำเนินการอนุรักษ์ผ่านรูปแบบการจัดการที่เป็นระบบขึ้น จะทำให้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่กำลังจะสูญหายได้กลับมาอยู่กับชุมชนต่อไป

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพพื้นที่และสภาพวัฒนธรรมชุมชนบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และ 2) ศึกษารูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย โดยขอบเขตของการศึกษาแบ่งออกเป็น 1) ด้านเนื้อหา ศึกษารูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนบ้านหนองบัวที่กำลังจะสูญหายเพราะขาดการสืบสานโดยใช้หลักการความรู้ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย การผลิตเครื่องดนตรีซอกะบัง การผลิตธงไม้ไผ่ งานจักสานไม้ไผ่ การทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องประดับสร้อยคอและสร้อยข้อมือดินเผา และ 2) ด้านวิธีการศึกษา โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการ การลงพื้นที่สัมภาษณ์ สทนากลุ่มและการจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และระดมความคิดเห็น จากนั้นนำองค์ความรู้ที่ได้สะท้อนกลับคืนสู่ชุมชนเพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินการอนุรักษ์ผ่านรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นระบบ

บริบทพื้นที่ศิลปวัฒนธรรมบ้านหนองบัว

บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย เป็นหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมหลากหลายทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น รูปปั้นพญาช้างและนางผมหอม การทำธงทอไม้ไผ่ เครื่องดนตรีซอกะบัง การทอผ้า ศูนย์การเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ที่มีการให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต

และเครื่องประดับของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับภูผาช่างและนางผมหอม ความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ โดยมีการสืบสานวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างต่อเนื่องผ่านงานประเพณีประจำปีอย่างงานภูผาช่าง นางผมหอม และงานบุญ 12 เดือน ส่วนวัฒนธรรมที่ไม่มีการสืบทอดคือ การทำซอกกะบัง งานจักสาน การทอผ้า และการทำเครื่องประดับจากหินและดินเผาตามแบบอย่างของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนบ้านหนองบัวยังไม่ได้มีการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อการหาแนวทางสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรมดังกล่าวให้คงอยู่กับชุมชน เพื่อที่จะให้ชุมชนได้นำมาเป็นเครื่องมือสำหรับส่งเสริมบรรยากาศการท่องเที่ยวและดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยการเข้ามาของนักท่องเที่ยวนั้นจะช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ดีจากสภาพปัจจุบันนั้นบ้านหนองบัวยังไม่ได้มีการขับเคลื่อนหรือมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์รักษาแหล่งทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน โดยชุมชนเห็นว่าหากมีหน่วยงานเข้ามาจัดกิจกรรมและร่วมดำเนินการส่งเสริมและต่อยอดจากการอนุรักษ์ไปสู่การพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดประโยชน์กับคนในชุมชนบ้านหนองบัว โดยการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองบัวนั้นต้องเริ่มต้นจากชาวบ้านในฐานะที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมโดยมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาหนุนเสริม เช่น ร่วมกำหนดนโยบายและกิจกรรมที่ชัดเจน การให้ความรู้ความเข้าใจผ่านระบบการศึกษา การสร้างเครือข่ายชุมชน การสร้างจิตสำนึก การสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรมที่มีต่อคนในชุมชน (สุพัตรา คงขำ และ เครือวัลย์ คงขำ, 2561)

จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านหนองบัวได้พยายามใช้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยว โดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงการอนุรักษ์ร่วมกับการเรียนรู้เชิงวิถีชีวิต วัฒนธรรมและเกษตรกรรมของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีเกณฑ์ของชุมชนดั้งเดิมที่มีคุณค่าเป็นตัวหลักพิจารณาก่อนการดำเนินงานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดังนี้ 1) มีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนาน 2) มีคนอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่อง 3) มีประวัติศาสตร์เหตุการณ์หรือบุคคล 4) มีลักษณะเฉพาะทางกายภาพที่เป็นอัตลักษณ์ และ 5) มีประเพณี วิถีชีวิตที่สืบทอด

และปฏิบัติมาอย่างยาวนาน (กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุจฉายา, 2558) เกณฑ์เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญช่วยสนับสนุนให้ชุมชนบ้านหนองบัว เห็นว่าต้องมีการดำเนินการอย่างเร่งด่วนด้วยวิธีการระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อให้การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมบ้านหนองบัวให้มีความยั่งยืนต่อไป

วัฒนธรรมด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

บ้านหนองบัวนั้นมีการสืบสานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาอย่างต่อเนื่องนับแต่คนรุ่นปู่ย่าตายาย โดยการสอนและเรียนรู้ต่อกันมาในระดับครัวเรือนจากรุ่นสู่รุ่น โดยการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ดิน และเส้นฝ้ายมาผ่านกระบวนการต่างๆ เพื่อนำมาสู่การสร้างรูปทรงของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน สำหรับนำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ขาดความสนใจ เนื่องจากเห็นว่ายังไม่สามารถสร้างรายได้ที่ดีและเป็นงานที่ต้องใช้ความพยายามความอดทนค่อนข้างสูงในการผลิตขึ้นมา มีรายละเอียดดังนี้

1. **ซอกกะบัง** เป็นซอกทำจากไม้ไผ่ที่มีลักษณะเฉพาะใช้ไม้ไผ่ที่มีความยาวและมีปล้องใหญ่ นอกจากนั้นผู้ทำยังต้องใช้เครื่องมืออย่างมีดโต้มีดไส มีดเจาะ เหล็กชี สายเบรกรถจักรยาน สายเอ็นไนลอน สายพลาสติก และยางไม้ โดยมีขั้นตอนและวิธีการประดิษฐ์ที่สำคัญคือ การเลือกใช้ไม้ไผ่การไล่เปลือกไม้ไผ่ให้มีความบางตามต้องการ การขึ้นสายซอกกะบังไม้ไผ่ การเจาะช่องขยายเสียงและการประดิษฐ์คันชักการบรรเลงจะทำการสีทั้งสองสายพร้อมกัน โดยสายที่หนึ่งเป็นสายบรรเลงทำนอง ส่วนสายที่สองเป็นสายเสียงประสานยืน สำหรับบทบาทของซอกกะบังในบริบทพิธีกรรมในอดีตของชุมชนนั้น มีการดำเนินการตามลักษณะของพิธีการ 2 ลักษณะคือ 1) พิธีกรรมเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต เช่น พิธีการแต่งงานงานเขื่อนดี งานศพ จะมีการ “งัน” ด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งเวลานั้นซอกบังจะถูกนำมาใช้บรรเลงเพื่อสร้างบรรยากาศให้กับงาน 2) พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาพิธี หรือจารีตประเพณีของชาวอีสาน หรือที่เรียกว่า “ฮีดสิบสอง” หรือประเพณีทั้งสิบสองเดือนของชาวอีสาน (พิทยวัฒน์ พันธะศรี, 2557)

2. **ธุงไม้ไผ่** เป็นธุงที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่ต้องการธุงในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ธุงไม้ไผ่จะเป็นธุงที่ผ่านกระบวนการทอร่วมด้วยเส้นใยฝ้าย โดยไม้ไผ่

ที่นำมาทอร่วมจะมีการพันด้วยกระดาษเงินกระดาษทองหรือกระดาษสีต่างๆ และมีการสร้างเรื่องราวให้กับธง เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาจะมีการทอเป็นรูปปราสาท หรือรูปพระพุทธรูป สำหรับธงในชุมชนบ้านหนองบัวนั้น ถูกลำมาใช้ในประเพณีงานบุญมหาชาติ ชาวบ้านมารวมตัวกันทำธงที่ศาลาการเปรียญวัดโนนสว่าง จากนั้นจึงนำธงไปถวายร่วมกับสิ่งของอื่นๆ เช่น ข้าว ขนม ผ้า ธูป เทียน และดอกไม้

3. เครื่องประดับจากดินเผา หินสีและลูกปัด

ชุมชนบ้านหนองบัวยังไม่ได้มีการจัดทำขึ้นมา มีเพียงแต่ข้อมูลการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยพบเครื่องประดับที่ทำจากดินเผา หินสีและลูกปัดวางอยู่ข้างโครงกระดูกมนุษย์โบราณที่ขุดค้นพบ ซึ่งชุมชนต้องการอนุรักษ์และรื้อฟื้นขึ้นมาโดยเชื่อมโยงเข้ากับภูมิปัญญา ความเชื่อการสร้างผลิตภัณฑ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อการท่องเที่ยว และการสร้างรายได้ รวมถึงทำให้ชุมชนเห็นคุณค่า มีความตระหนักต่อศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่บรรพบุรุษสร้างไว้

4. เครื่องปั้นดินเผา เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการ

ดำรงชีวิตของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีการขุดค้นพบบริเวณโรงเรียนบ้านหนองบัว โดยที่หม้อดินเผาที่มีการขุดค้นพบนั้นจะวางด้านข้างของโครงกระดูกของมนุษย์ บางหลุมที่ขุดพบมีการใส่สิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ ลงไปในหม้อดินด้วย ซึ่งเชื่อว่าจะจะเป็นพิธีกรรมในบรรพบุรุษนำสิ่งเหล่านี้ไปใช้ในโลกหน้า

5. การทอผ้า เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นผู้หญิง ในอดีตนั้นในทุกครัวเรือนจะมีการฝึกลูกสาวให้ได้ทอผ้าเพื่อการนำมาใช้ในครอบครัวและใช้ในพิธีกรรมต่างๆ โดยผ้าที่มีการทอนั้นส่วนใหญ่เป็นผ้าพื้น ส่วนเส้นใยฝ้ายนั้นมีการปลูกตามหัวไร่ปลายนา ปัจจุบันมีผู้สูงอายุมารวมตัวกันจำนวน 8 คน เพื่อทอผ้ารูปแบบธรรมชาติทั้งการปลูกและการย้อมสี ส่วนผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่ผลิตขึ้นมาจะขายให้กับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป (ภาพที่ 1)

6. เครื่องจักสาน เป็นการนำเอาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นจำนวนมากมาทำการจักและสานเป็นข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน ปัจจุบันมีผู้สูงอายุจำนวน 3 คน ที่ยังมีการสืบทอดและอนุรักษ์งานจักสานไว้ โดยการทำตะกร้า หวด กระติบข้าว และมีการค้นหาลวดลาย รูปทรงและวิธีการใหม่ เพื่อการสร้างมูลค่าให้กับเครื่องจักสาน (ภาพที่ 2-3)

ภาพที่ 1 กลุ่มผู้ทอผ้าพื้นบ้านและผลงานการทอ

ภาพที่ 2 ยายบัวกับงานศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน

ภาพที่ 3 กลุ่มศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสานร่วมกันออกแบบและพัฒนาเครื่องจักสานประเภทของเล่น เช่น กบ ปลา นก สำหรับการจำหน่ายในพื้นที่การท่องเที่ยวบ้านหนองบัว

แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านหนองบัว

การอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองบัวนั้น ถือว่าเป็นว่าบทบาทหน้าที่ของทุกคนในพื้นที่ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ดังนั้นการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะต้องเริ่มจากคนในชุมชนเองและหน่วยงานบริหารส่วนท้องถิ่น ที่ต้องเข้ามาดำเนินการแบบมีส่วนร่วม โดยการจัดกิจกรรมให้คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจกฎเกณฑ์ แบบแผน ระบบระเบียบวิธีการต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์เพื่อที่จะทำให้อาชีพศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนบ้านหนองบัวนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งอาจต้องสร้างความเชื่อว่า การอนุรักษ์จะช่วยสนับสนุนการดำเนินชีวิตให้เกิดความยั่งยืนผ่านการจัดการท่องเที่ยว

สำหรับการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์วัฒนธรรมนั้น จะต้องอยู่ภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนของหน่วยงานบริหารส่วนท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในการดำเนินการจัดการความรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้และเก็บเป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับการเผยแพร่ในทุกมิติ เช่น ความรู้เกี่ยวกับงานจักสานและการทอผ้า โดยจะต้องช่วยกันแสดงความคิดเห็นถึงกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ เมื่อได้ความรู้แล้วต้องกำหนดเป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาว่าจะเป็นอย่างใด และการนำความรู้ที่ได้มาจะมีการนำไปใช้ได้อย่างไร อย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องมองคือเป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาวัฒนธรรมนั้นว่าจะดำเนินการไปอย่างไร เช่น เพื่อผลิตผลงาน หรือเพื่อการเก็บสิ่งที่มีคุณค่าไว้ (อารีรัตน์ พุฒิรุ่งโรจน์, 2557)

สำหรับแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่ต้องดำเนินการมีรายละเอียดดังนี้

1. บทบาทของชุมชน มีแนวทางที่ต้องดำเนินการดังนี้

1.1 มีการรวมกลุ่มกันเบื้องต้นเพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

1.2 มีการสืบค้นและเก็บข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องเพื่อการเรียนรู้เข้าใจและเกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นรากเหง้าของตนเอง (พิทยวัฒน์ พันธศรี, 2560)

1.3 เผยแพร่สารสนเทศและให้ข้อมูลแก่ผู้สนใจ หรือนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่ชุมชน

1.4 สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายในและภายนอกพื้นที่เพื่อการช่วยเหลือและช่วยส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยว

2. บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีแนวทางที่ต้องดำเนินการดังนี้

2.1 กำหนดนโยบาย กลยุทธ์และกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านหนองบัว และพื้นที่เขตอำเภอภูหลวง

2.2 กำหนดรูปแบบของกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเลือกกิจกรรมที่ต้องการรู้พื้นหรืออนุรักษ์ที่กำลังจะหายไป เช่น การทอถุงไม้ไผ่หรือการทำชอกะบั้ง

2.3 ดำเนินการจัดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมสามารถเห็นผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและชัดเจน พร้อมกับการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน หรือการจัดนิทรรศการในพื้นที่และนอกพื้นที่

2.4 สร้างพื้นที่เผยแพร่บนสื่อออนไลน์เพื่อการสื่อสารและนำเสนอวัฒนธรรมรูปแบบเดิมและใหม่

2.5 ส่งเสริมและเป็นพี่เลี้ยงชุมชนให้มีการดำเนินการพัฒนา หรือต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์สร้างรายได้และเศรษฐกิจให้กับชุมชนและการท่องเที่ยว

3. บทบาทของนักท่องเที่ยวและผู้ซื้อผลผลิตเป้าหมาย มีแนวทางที่ต้องดำเนินการดังนี้

3.1 มีการเรียนรู้และทำความเข้าใจคุณค่าของศิลปหัตถกรรมชุมชนบ้านหนองบัวที่มีคุณค่า มีความโดดเด่นและแตกต่าง

3.2 สนับสนุนกิจกรรมศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านและผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่ชุมชนบ้านหนองบัวเป็นผู้ผลิตเพื่อต่ออายุศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าของชุมชนให้ยาวนานออกไป

3.3 มีการบอกต่อและช่วยเหลือเรื่องราวอันเป็นประสบการณ์เชิงคุณค่าให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามา

(ก)

(ข)

ภาพที่ 4 (ก), (ข) ภาพการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนบ้านหนองบัว

ส่วนแนวทางการดำเนินการให้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านบ้านหนองบัวยังอยู่และอยู่รอดในสังคมนั้นจำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการหรือสร้างระบบขึ้นมา โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเองในฐานะเจ้าของทางศิลปหัตถกรรม ซึ่งตามแนวคิดนี้ ชุมชนบ้านหนองบัวนั้นมีการใช้แนวคิดเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้ามาดำเนินการอยู่บ้าง แต่ยังคงขาดผู้นำที่มีทักษะและความสามารถในการดำเนินการและวางรูปแบบการพูดคุยเพื่อการพัฒนา การสืบสาน และการอนุรักษ์ร่วมกัน โดยเฉพาะเรื่องการสร้าง การรับรู้คุณค่าในศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน สอดคล้องกับแนวคิดของ ศิริพงษ์ อริยสุนทร (2558) และ พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ (2557) ที่กล่าวว่า การสร้างกระบวนการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นนับว่ามีความสำคัญ โดยจะต้องผ่านกระบวนการที่หลากหลาย และอาจจะต้องมีคนในชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่ทางศิลปวัฒนธรรมชี้แนะ หรือจากคนนอกชี้แนะผ่านการซื้อขายผลิตภัณฑ์ หรือการจัดการท่องเที่ยวผ่านมุมมองของนักท่องเที่ยวให้คำแนะนำไว้ หรือหน่วยงานภาครัฐเข้ามาจัดกระบวนการสร้างจิตสำนึกของการรู้คุณค่าในศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านร่วมกันผ่านการอบรมและการประชุม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ให้ชัดเจน และมีการดูแลความต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรมการให้ความรู้ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน มีการจัดการระบบเครือข่ายสารสนเทศเพื่อประชาสัมพันธ์ผลงาน กำหนดให้มีการประกาศเกียรติคุณผู้ที่มีผลงานการอนุรักษ์ชัดเจน และมีการรวมกลุ่มชุมชนการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยเน้นการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยมีกระบวนการพัฒนาปรับปรุงที่เหมาะสมกับยุคสมัย พร้อมกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการอนุรักษ์จากภาครัฐและเอกชน (สุพัตรา คงขำ และ เครือวัลย์ คงขำ, 2561) โดยมีการชี้ให้ผู้เกี่ยวข้องรับรู้ถึงประโยชน์ที่จะได้รับการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่นความภาคภูมิใจ และการมีตัวตน อย่างไรก็ตามถึงผลของการดำเนินการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านก็จะส่งผลต่อการสร้างความสามัคคี การสร้างความร่วมมือร่วมใจเพื่อการดูแลและรักษาให้คงอยู่ต่อไป (หน่วยอนุรักษ์ทางศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม, 2563)

สำหรับกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนบ้านหนองบัวที่กำลังจะสูญหายหรือขาดความสนใจของคนในชุมชนในการสืบทอด ถือว่าเป็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวกับการที่ชุมชน รวมถึงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ต้องอาศัยงานทางด้านวัฒนธรรมเป็นตัวขับเคลื่อนให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ตัวตนของคนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามชาวบ้านชุมชนบ้านหนองบัวเห็นว่าการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมเป็นเรื่องที่ดีและมีคุณค่าต่อชุมชนเอง ทั้งนี้เป้าหมายหลักคือ 1) การมุ่งหวังให้มีการสืบทอด 2) การมุ่งหวังให้สมาชิกและกลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมการอนุรักษ์ ร่วมสร้างสรรค์ เพราะเป็นผู้สานต่อให้คงอยู่ต่อไป 3) การมุ่งหวังให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เนื่องจากองค์ความรู้บางเรื่องอาจผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น 4) การมุ่งหวังด้านอาชีพและการมีรายได้เสริม และ 5) การมุ่งหวังการสร้างตัวตนให้กับพื้นที่ให้ชัดเจนให้แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ซึ่งการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมให้ประสบผลสำเร็จและเกิดความยั่งยืนได้นั้น คนในชุมชนจะต้องร่วมมือร่วมใจกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เก็บรวบรวมข้อมูลและสร้างองค์ความรู้เพื่อเข้าใจว่าควรจะอนุรักษ์ในมิติใด รูปแบบใดและอย่างไร (ปรีดา พูลสิน, 2555)

สำหรับกระบวนการจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องจะต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมทั้งการร่วมกันคิด การตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินการ (ภาพที่ 4) มีรายละเอียด 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล 2) ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล 3) ขั้นตอนกำหนดเป้าหมาย มาตรการและแนวทางการออกแบบการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมรูปแบบต่างๆ 4) ขั้นตอนกำหนดรูปแบบ และ 5) ขั้นตอนนำไปปฏิบัติ โดยทุกขั้นตอนจะต้องให้คนทุกภาคส่วน โดยเฉพาะคนในชุมชนที่เป็นเจ้าของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านต้องเข้ามาเป็นตัวหลักในการดำเนินการและร่วมกันให้ข้อมูลที่ถูกต้อง (กุสุมา บุญญาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขฉายา, 2558) ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนบ้านหนองบัวที่มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการดำเนินการมีรายละเอียดดังนี้ 1) การจัดตั้งกลุ่มและคณะกรรมการบริหารในรูปแบบองค์กรควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารงานจากบุคลากรหลายฝ่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน

และมีการดำเนินการอนุรักษ์งานศิลปหัตถกรรมที่เน้นผลักดันให้แกนนำชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน และจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมในชุมชนอย่างมีทิศทาง (กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขฉายา, 2558) 2) มีการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน และ 3) มีการกำหนดกิจกรรมเพื่อสร้างความตระหนักรู้และการสร้างความรู้สึกร่วมถึงความรัก และความหวงแหนศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในประเด็นที่มีปัญหาร่วมกัน เพราะจะทำให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์นั้นๆ (กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขฉายา, 2558) อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเฉพาะเพื่อดำเนินการให้ประสบความสำเร็จนั้น ต้องมาจากความสมัครสมานร่วมใจที่จะเข้ามาร่วมคิด ร่วมทำของคนในชุมชน (ภาพที่ 5) ที่ต้องการมีค่านิยมที่ดีและต้องการเห็นชุมชนมีความเข้มแข็ง โดยกระบวนการดังกล่าวจะต้องสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ซึ่ง “แหล่งเรียนรู้” คือ คน ชุมชน วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างเรียบง่ายรอบๆ ตัวนี้ “กระบวนการมีส่วนร่วม” จะช่วยเชื่อมโยงคนให้เข้ามาช่วยสร้างรูปแบบการจัดการความรู้และเก็บรวบรวมข้อมูลที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ต่อไป (ปรีดา พูลสิน, 2555)

ภาพที่ 5 ภาพการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการผลิตและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในชุมชนบ้านหนองบัว สำหรับการสร้างรายได้

ภาพที่ 6 การจัดแสดงผลงานจักสาน การทอดจากการหาแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในชุมชนบ้านหนองบัว

ภาพที่ 7 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอผ้าและการย้อมสีธรรมชาติ

รูปแบบการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

บ้านหนองบัวยังไม่มีรูปแบบของการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชัดเจน ส่วนรูปแบบการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมของชุมชนบ้านหนองบัวที่มีความเหมาะสมที่มาจากการศึกษาของคณะผู้เขียนมีดังนี้

1. รูปแบบการจัดตั้งกลุ่มการผลิตและการอนุรักษ์ โดยคนในชุมชนที่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำ จิตอาสาและเสียสละ ต้องการเห็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแพร่หลายและกระจายอยู่ในชุมชน โดยใช้กระบวนการประชาสัมพันธ์เพื่อแจ้งให้ผู้สนใจทราบผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคลากร เป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นร่วมกันโดยเลือกเฉพาะอย่างของงานศิลปหัตถกรรมที่ตนเองสนใจ (ภาพที่ 6 - 7)

2. รูปแบบการจัดหลักสูตรการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน กลุ่มสาระการพัฒนาตนเอง โดยครูจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในชุมชนร่วมกันจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้น มีการกำหนดเนื้อหา กิจกรรม วิทยากรและช่วงเวลาในการดำเนินการ ซึ่งการดำเนินการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

อาจครอบคลุมทุกเนื้อหาของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่กำลังจะหายไป เช่น งานจักสาน การทอถุงไม้ไผ่ และการทำชอกะเบ้

3. รูปแบบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติให้กับชุมชน จัดโดยหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่และนอกพื้นที่ที่มีงบประมาณ ด้วยการเชิญวิทยากรที่มีความรู้และทักษะมาร่วมกันให้ความรู้ ซึ่งเนื้อหาความรู้ต้องแสดงและสื่อสารให้เห็นถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม รวมถึงเนื้อหาที่สามารถนำไปประยุกต์รูปแบบเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชนได้

4. รูปแบบการอบรมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างการรับรู้ การเรียนรู้ ความรู้ความเข้าใจ และการตระหนักรู้ มีสื่อและเอกสารความรู้ พร้อมกับมีวิทยากรมาบรรยายประกอบการเรียนรู้ เพื่อให้มองเห็นภาพการนำไปปรับใช้ได้อย่างชัดเจน

5. รูปแบบสื่อเสียงตามสาย โดยผู้นำที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการด้วยการนำความรู้มาเล่าสู่กันฟังทั้งตอนเช้าและตอนเย็น โดยผู้ดำเนินการจะต้องมีการกำหนดระยะเวลาการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยที่ประเด็นการพูดคุยจะต้องดึงดูดใจผู้ฟังที่อยู่ในชุมชนให้เกิดความสนใจและเกิดการตระหนักรู้

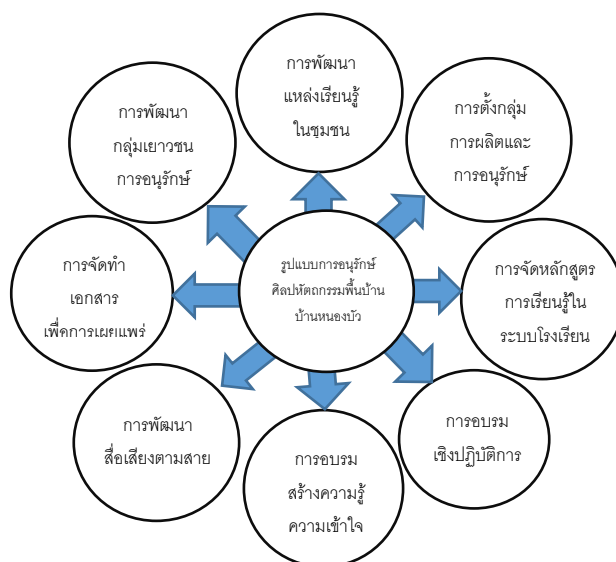
6. รูปแบบการทำเอกสารสิ่งพิมพ์และสื่อสารสนเทศออนไลน์ ที่เริ่มต้นโดยคนในชุมชน หรือหน่วยงานภาครัฐร่วมกันจัดทำเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับคนในชุมชน โดยสื่อเอกสารจะใช้วิธีการแจก ส่วนสื่อสังคมออนไลน์นั้นให้จัดทำเป็น Website / Facebook / Instagram อาจใช้วิธีการจัดจ้างทำเพื่อให้ข้อมูลมีความสวยงาม และจัดหาผู้ดูแลระบบเพื่อค้นหาข้อมูลใหม่ๆ ให้เป็นปัจจุบัน หรือการตอบคำถาม

7. รูปแบบกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ฯ ตั้งโดยผู้นำเยาวชนในพื้นที่ มีครูและคนในชุมชนเป็นที่ปรึกษา ช่วยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารออกนอกชุมชน โดยต้องมีการประสานงานความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน

8. รูปแบบแหล่งเรียนรู้ โดยใช้พื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ วัด โรงเรียน หรือพื้นที่เอกชน โดยมีการจัดหาและจัดการวัตถุทางวัฒนธรรมที่จะสูญหายมาจัดวาง โดยต้องขอความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนในการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการ

บทสรุป

วัฒนธรรมด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนบ้านหนองบัว นับว่าเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการคิดและแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยผู้ที่มีความรู้และทักษะในการทำมีจำนวนน้อย ขาดผู้สืบสานและการอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปคู่กับหมู่บ้าน ในฐานะที่เป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งถ้ามีการอนุรักษ์ก็จะส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์พื้นที่การท่องเที่ยวที่ชัดเจนขึ้น โดยศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชุมชนเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์มีดังนี้ การจักสาน การทำชอกะเบ้ การทำเครื่องประดับจากหินสี การร้อยลูกปัดและดินเผา การทอถุงไม้ไผ่ การทอผ้า และเครื่องปั้นดินเผา โดยมีรูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม 8 รูปแบบ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 รูปแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านหนองบัว

ข้อเสนอแนะ

หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ประกอบด้วย อำเภอกุหลาบ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องกำหนดยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ และกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ทั้งที่กำลังจะสูญหายและที่มีอยู่นำมาพัฒนา และประยุกต์ด้วยการสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ให้ดำรงอยู่ และสร้างได้ให้กับชุมชนผ่านการจัดการท่องเที่ยว กิจกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว รวมถึงการสร้างศูนย์การเรียนรู้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ด้วยการรวบรวมองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจัดแสดงในรูปแบบนิทรรศการและสารสนเทศออนไลน์

เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขฉายา. (2558). การจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนดั้งเดิมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมกรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบูร. *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์*, 14(1), 59-82.
- ปรีดา พูลสิน. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส. *วารสารวิจัยและพัฒนา*, 4, 60-66.
- พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ. (2557). *การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกรณีศึกษา: หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, กรุงเทพฯ.
- พิทยวัฒน์ พันธะศรี. (2557). ซอบั้ง: การสืบทอดวัฒนธรรมการประดิษฐ์และการบรรเลงของชาวบ้านบ่อแก้ว ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาาคู จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารวิชาการแพรวกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์*, 1(3), 9-25.
- ศิริพงศ์ อริยสุนทร. (2558). *การอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและชาติตามกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม: กรณีศึกษาการจัดตั้ง สภาวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2554* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- สุพัตรา คงขำ และ เครือวัลย์ คงขำ. (2561). แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านการชักแห่เรือพระบงของตำบลเขาใหญ่ อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่. *วารสารวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย*, 10(2), 277-288.
- หน่วยอนุรักษ์ทางศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม. (2563, 5 มิถุนายน). แนวทางและประโยชน์ที่ได้จากการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม. สืบค้นจาก <http://culturalenvi.onep.go.th>.
- อารีรัตน์ พุฒิรุ่งโรจน์. (2557). แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาว่าวไทย. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 25(2), 37-46.